

5.3. FELNŐTTKORI TUDÁSFELHALMOZÁS

KÖLLŐ JÁNOS

A gazdaságban keresett készségek megszerzése szempontjából kiemelkedő jelentőségű a felnőttkori, döntően nem szervezett formában történő tanulás. Bár a tudás alapjait és a tanulóképességet alapvetően az iskolától és a gyerekkori családtól kapjuk, a gyakorlatban használható ismereteink zömét az iskola elhagyása után halmozzuk fel és újítjuk meg. Ha a tapasztalati tudás nem gyarapszik, mert nincs kitől és hol tanulni, hiányzik az akarat, az idő és esetenként a pénz, azt a gazdaság alacsonyabb bérrel és nagyobb munkanélküliségi kockázattal bünteti. Különösen igaz ez akkor, amikor a technológiai változásokhoz kellene alkalmazkodni. A munkaerőhiányhoz vezető okok közül az egyik legfontosabbat: a korlátozott alkalmazkodóképességet és a mögötte húzódó elégtelen tapasztalati tudásfelhalmozást a gyenge tanulóképesség és az iskolában meg nem szerzett alapkészségek táján kell keresni.

A felnőttkori tudásfelhalmozás intenzitásáról két, az OECD által kezdeményezett nemzetközi adatfelvételnek (*Adult Literacy and Lifeskills Survey – ALL*, *International Adult Literacy Survey – IALS*) köszönhetően rendelkezünk nemzetközi összehasonlító adatokkal (*OECD–Statistics Canada*, 2011; *Statistics Canada*, 2011). Az OECD újabb, jelenleg is folyó Programme for International Assessment of Adult Competencies (PIAAC) nevű kutatásának már lezajlott hullámaiban Magyarország nem vett részt. Ebben a rövid fejezetben az ALL-felvételen alapuló vizsgáldást részben szándékosan, részben kényszerűen a *legfeljebb általános iskolát végzettek*re korlátozzuk. Szándékosan, mert ők adják annak a tartós munkanélküli tömegnek a kemény magját, amit a válságot követő fellendülés sem tudott álláshoz juttatni (lásd a 3. fejezetet). Kényszerűen, mert noha az adatokból kibontakozó kép – kevésbé szélsőséges formában – valószínűleg érvényes a szakmunkás végzettségűekre is, ők az adatfelvételben nehezen, több országban pedig egyáltalán nem különíthetők el.

A felnőttkori tanulásra vonatkozó változókat öt csoportba sorolva mutatja az 5.3.1. táblázat. Az oszlopok a kilenc részt vevő országra vonatkozó átlagot, a Magyarországon mért átlagértéket, Magyarország helyezését, valamint a hozzánk legközelebb álló országban mért átlagot mutatják a 16–54 éves, legfeljebb tíz osztályt végzett, nem tanuló népességben. Az adatok 2008-ra vonatkoznak.

A *formális felnőttképzésre* vonatkozó indikátorok más adatfelvételekkel összhangban (Pulay 2010; Torlone–Federighi, 2010) nagy elmaradásra utalnak: az interjút megelőző 12 hónapban tanfolyami vagy gyakorlati képzésben részt vevő iskolázatlan magyarok aránya a mintaátlag felét sem éri el. Hasonlóan alacsony, sőt a magyarnál is kisebb értékeket Olaszországban mért a felvétel.

5.3.1. táblázat: A legfeljebb tíz osztályt végzett, munkavállalási korú, nem tanuló népesség részvétele a felnőttkori tudásfelhalmozás különböző formáiban, kilenc országban – ALL, 2008 (százalék)

	ALL-átlag	Magyarország	Helyezés	Legközelebbi ország (ALL-érték)
Formális képzés				
Tanfolyam az elmúlt 12 hónapban	22,6	7,6	8.	Olaszo. (7,2)
Gyakorlati képzés vállalatnál, intézménynél	14,4	6,1	8.	Olaszo. (3,3)
Informális tanulás				
Tanulás kísérletezéssel, próba-szerencse útján ^a	56,4	15,8	9.	Olaszo. (25,1)
Tanulás mások tanácsa alapján, utánzás ^a	48,3	13,8	9.	Olaszo. (24,0)
Kézikönyv, útmutató, szaklap olvasása ^a	33,5	12,0	9.	Olaszo. (18,0)
Tanulás számítógépen, interneten (képzésen kívül) ^a	26,9	4,1	9.	Olaszo. (10,7)
Tv, videó használata tanulási célra ^a	24,4	7,6	9.	Hollandia (13,8)
Előadás, műhelybeszélgetés látogatása ^a	14,8	5,1	8.	Olaszo. (4,0)
Múzeum, kiállítás látogatása vezetéssel ^a	12,4	2,1	9.	Olaszo. (8,6)
Vásárok, bemutatók, konferenciák látogatása ^a	12,1	2,4	9.	Bermuda (6,7)
Önálló tájékozódás, művelődés, szórakozás				
Újság ^a	84,7	79,2	8.	Olaszo. (76,6)
Képeslap ^a	79,5	67,4	9.	Olaszo. (74,7)
Használta-e már az internetet?	76,7	54,4	9.	Olaszo. (56,7)
Legalább 25 könyv otthon	61,3	56,1	8.	Olaszo. (48,2)
Levél, feljegyzés, email olvasása ^a	59,1	42,2	8.	Olaszo. (38,4)
Használ-e otthon számítógépet?	57,3	36,4	8.	Olaszo. (29,8)
Könyvesbolt, könyvet árusító üzlet ^a	52,2	59,9	4.	Hollandia (58,5)
Könyvtár ^a	29,1	13,1	9.	Olaszo. (13,5)
Tévénézés (becsült óra) ^c	2,9	3,3	1.	Egy. Áll. (3,0)
Több mint öt óra tv előtt	10,9	18,9	1.	Egy. Áll. (17,0)
Civil részvétel				
Részvétel sportegyesületben ^b	17,1	2,2	9.	Olaszo. (9,5)
Pénzt, támogatást gyűjt ^b	12,3	3,0	9.	Hollandia (3,7)
Részvétel vallásos gyűlekezetben ^b	11,4	4,2	9.	Svájc (5,1)
Részvétel iskolai, lakóhelyi csoportban ^b	9,9	1,8	9.	Olaszo. (5,0)
Élelmet, ruhát gyűjt jótékony célra ^b	9,8	1,9	9.	Hollandia (3,2)
Részvétel kulturális, szabadidős tevékenységben ^b	8,6	1,8	9.	Olaszo. (3,7)
Egyéb önkéntes tevékenységet végez ^b	8,0	2,5	8.	Olaszo. (1,9)
Önkénteskén tanácsot ad, másokat tanít, edz ^b	7,4	0,1	9.	Olaszo. (2,1)
Testület nem fizetett tagja ^b	7,3	2,2	9.	Olaszo. (2,9)
Részvétel egyéb csoportban, szervezetben ^b	6,0	3,7	8.	Olaszo. (1,6)
Részvétel politikai szervezetben^b	2,7	0,8	9.	Kanada (1,7)
Írásbeliség a munkában				
Foglalkoztatási ráta	62,8	42,3	9.	Egy. Áll. (57,7)
Írás-olvasási-számolási feladatok száma a munkában	5,2	2,0	9.	Olaszo. (3,0)
Írásbeliségimpulzus (szorzata a munkával) ^d	3,3	0,8	9.	Olaszo. (1,8)

Minta: 16–54 éves, nem tanuló, legfeljebb 10 osztályt végzett felnőttek kilenc országban (zárorjélt az esetszámok): Bermuda (179), Egyesült Államok (312), Hollandia (486), Kanada (2800), Magyarország (631), Norvégia (611), Olaszország (1917), Svájc (505), Új-Zéland (639). Svájc és Kanada különböző nyelveken kérdezett mintáit összevontuk. Mintaátlag: az egyéni súlyokkal számított országos átlagértékek súlyozatlan átlaga.

^a Legalább alkalmanként.

^b A kérdés időszakában

^c Az értékeket az osztályközepek (0,5 óra, 1,5 óra, 3,5 óra), a felső, nyitott kategória esetében pedig az alsó határ másfélszeresét feltételezve számítottuk. Az így számított átlag közel esik a KSH időmérlegében megfigyelthez: 3,1 óra a legfeljebb általános iskolát végzeteknél.

^d Az index azt az impulzust próbálja közelíteni, ami az iskolázatlan népesség egészét éri azon keresztül, hogy egyes tagjai dolgoznak, és a munkában legalább alkalmanként írás-olvasási, számolási feladatokat végeznek. Az előforduló feladatok száma 17.

Forrás: Adult Literacy and Lifeskills Survey (OECD–Statistics Canada, 2011) egyéni adatai, saját számítás.

Az 5.3.1. táblázat második blokkjában zömmel olyan *informális tanulási formák* szerepelnek, ahol a kérdezett mások irányításával, mások közvetlen vagy közvetett segítségével, vagy másokat másolva szerezhet ismereteket. Itt a magyarországi részvételi szint a mintaátlag egyharmadát sem éri el, esetenként annál is sokkal kisebb, és az ország egy kivétellel minden mutatóban az utolsó helyen áll, látványosan leszakadva még az utolsó előtti helyezettől is (a nyolcból hat esetben Olaszországtól).

A harmadik blokk változói olyan *tájékozódási, művelődési és szórakozási formákat* ragadnak meg, amelyek nem feltétlenül igényelik mások részvételét: olvasás, írás, tévénézés, számítógépezés, internetezés. Magyarország ebben az esetben is az utolsó vagy (Olaszországot megelőzve) az utolsó előtti helyen áll, két kivétellel. Egyrészt többen jártak könyvet (is) árusító üzletben (4. helyezés), másrészt itt találjuk az egyetlen tevékenységet, ahol Magyarország listavezető: a tévénézést.

A negyedik blokk a *civil részvétel* különböző formáiról nyújt képet. A munkaerőpiaci sikeresség a kognitív képességek mellett erősen függ a nem kognitív készségek meglététől, mint amilyenek a személyes érintkezésben és kommunikációban használtak, az újra és a másra való fogékonyság és a megbízhatóság (Bowles–Gintis, 1976; Heckman–Rubinstein, 2001; Heckman és szerzőtársai, 2006). Az ALL-felvétel kérdőíve közvetlenül nem mér nem kognitív készségeket, de számos információval szolgál olyan tevékenységekről, amelyek fejlesztik azokat: ide sorolható a civil érintkezés minden olyan fóruma, amelyben az iskolázatlanok képzett emberekkel találkoznak, közös célokban osztoznak, és együtt dolgoznak. Az iskolázatlanok körében a civil részvétel szintje a minta egészét tekintve is alacsony, csak a sport és szabadidős tevékenységek, a vallási közösségek és a jótékony célú pénzgyűjtés esetében haladja meg a tíz százalékot, Magyarországon azonban csak nulla és négy százalék között szóródnak az értékek. A tizenegy vizsgált mutató közül kilencben utolsók, kétben utolsó előtti vagyunk.

Végül, de nem utolsósorban, súlyos leszakadást látunk a *munka mint írásbeliségforrás* szerepében. Ezt egy olyan index érzékelteti, ami egyfelől a munkavégzés valószínűségét, másfelől a munkában kapott írásbeliségimpulzusokat veszi figyelembe. A foglalkoztatási valószínűség és a munkában ellátandó

írás-olvasási feladatok számának – a teljes populáció kitettségének és dózisának – a szorzata jól-rosszul megragadja ennek a (vissza)hatásnak az erejét, ami-ben több mint kétszeres különbséget látunk Magyarország és az utolsó előtti Olaszország között, és négyszereset a mintaátlaghoz képest.

Egyetlen táblázat természetesen nem nyújthat pontos képet a felnőttkori tudásfelhalmozás helyzetéről.¹ Arra azonban, hogy e téren súlyos gondok vannak, fel tudja hívni a figyelmet: Magyarország a 34 megvizsgált tevékenységből 23 esetben az utolsó, nyolc esetben az utolsó előtti helyen áll, és egyedül a paszszív, nem tanulási célú tévénézésben veri a mezőnyt. Eldönthetetlen és nem is feltétlenül eldöntendő kérdés, hogy okról vagy okozatról van-e szó: a munka hiánya korlátozza a társadalmi kapcsolatokat, a tudásfelhalmozást és a jövedelmet, az így parlagon maradó, illetve a fejlődés lehetőségétől megfosztott tudás és a szegénység korlátozza a munkavállalást és a társadalmi kapcsolatok építését, a vállalkozások szempontjából pedig akadályozza a munkanélküli „tartaléksereg” felszívását.

Megtévesztenénk magunkat, ha vígaszként a mezőnyből szintén kilógó Olaszország példáját hoznánk fel. Magyarországon a kisgazdaságok, a boltok, a műhelyek odavesztek az államszocializmus évtizedeiben, és a szféra a rendszerváltás után sem tudott azon a szinten regenerálódni, ahol a tradicionális gazdasági szerkezetet még ma is őrző dél-európai gazdaságokban áll. A családi kisvállalkozások az intenzív személyes kapcsolatoknak köszönhetően sikeresebben hárítják el a tudáshiányból eredő zavarokat, és hajlamosabbak tűrni a belőle fakadó veszteségeket. Az alacsony iskolázottságú magyarok azonban nem számíthatnak a hagyományos családi kisvállalkozási szektor mentőövére.

1 A kérdést részletesebben elemzi Magyarország, Norvégia és Olaszország összehasonlításával Köllő (2013, 2014).

Hivatkozások

- BOWLES, S.–GINTIS, H. (1976): *Schooling in capitalist America: Educational reform and the contradictions of economic life*. Basic Books, New York.
- HECKMAN, J. J.–RUBINSTEIN, Y. (2001): The importance of noncognitive skills: Lessons from the GED testing program. *American Economic Review*, Vol. 91. No. 2. 145–149. o.
- HECKMAN, J. J.–STIXRUD, J.–URZUA, S. (2006): The effects of cognitive and noncognitive abilities on labor market outcomes and social behavior. *Journal of Labor Economics*, Vol. 24. No. 3. 411–482. o.
- KÖLLŐ JÁNOS (2013): *Patterns of integration: Low educated people and their jobs in Norway, Italy and Hungary*. IZA Discussion Paper, No. 7632. Bonn, Institute for the Study of Labour.
- KÖLLŐ JÁNOS (2014): *Integrációs minták: iskolázatlan emberek és munkahelyeik Norvégiában, Olaszországban és Magyarországon*. Megjelent: *Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport, Tárki, Budapest, 226–245. o.*
- OECD–STATISTICS CANADA (2011): *Literacy for life: Further results from the Adult Literacy and Life Skills Survey*. Second International ALL Report. OECD Publishing.
- PULAY GYULA (2010): *A hazai felnőttképzési rendszer hatékonysága európai kitekintésben*. Munkaügyi Szemle, 54. évf. 1. sz. 72–81. o.
- STATISTICS CANADA (2011): *The adult literacy and life skills survey, 2003 and 2008. Public use microdata file user's manual*. Statistics Canada, Montreal, available on request.
- TORLONE, F.–FEDERIGHI, P. (2010): *Enabling the low skilled to take their qualifications „one step up”*. University of Florence.